

I. Ľudské bytie, kultúra a estetické

Skúmať filozofické východiská estetiky, ktoré sú predpokladom jej ďalšieho rozvoja, je zaujímavé a užitočné nielen pre estetiku. Pri tomto postupe sa často odhaľujú filozofické momenty, ktoré by možno ešte dlhšie zostali nepovšimnuté. Estetika vyžaduje svoj špecifický pohľad a prístup k filozofickým otázkam, z ktorých vychádza a často práve toto vedie k odhaleniu mnohých filozofických momentov skúmaných otázok.

Pochopiť význam estetického v živote človeka predpokladá poznať miesto a úlohu estetického v širších súvislostiach spoločenského kontextu z hľadiska genézy utvárania osobnosti človeka. A to je možné len na základe riešenia takých otázok, akými sú ľudské bytie, kultúra, formotvorné princípy činnosti človeka, vedomie a iné a nielen z hľadiska ich významu pre estetické, ale aj s ohľadom na miesto a úlohu, aké v nich estetické zaujíma.

Už pri prvom pohľade na tieto problémy je zrejmé, že ide o zložité filozofické otázky, ktorých rozpracovanie si vyžiada ešte veľa úsilia. Úroveň ich riešenia však do značnej miery podmieňuje teoretické objasňovanie estetického i rozvoj estetiky ako vedy.

1. Miesto kultúry v ľudskom bytí

Vo filozofii poznáme viacero termínov, s ktorými sa spája kategória „bytia“. Najznámejšou a najprepracovanejšou je kategória „spoločenského bytia“. Okrem nej sa vo filozofickej literatúre stretávame s „bytím prírody“, „individuálnym bytím“, s „bytím jednotlivých predmetov a vecí“, hovorí sa o „bytí človeka“, o „ľudskom bytí“, ale aj o „neľudskom či ľudskej prirodzenosti odcudzenom bytí“ atď. Základný význam kategórie „bytia“ je ontologický. Hľadá podstatu toho, čo je a o ktorom je reč. „Bytie“ sa však často používa aj v inom význame. Tento druhý význam konverguje s pojmom „existencie“, čo je patrne najmä v spojení s „individuálnym bytím“ alebo „odcudzeným bytím“.

Kategória „ľudského bytia“ nadobúda význam v súvislosti so skúmaním filozofických východísk estetiky, najmä pri analýze miesta a úlohy estetického v živote človeka. „Ľudské bytie“ do určitej miery implikuje kategórie „spoločenského bytia“, „individuálneho bytia“ i „bytia prírody“ s podobnými ďalšími kategóriami. Pri skúmaní miesta a úlohy estetického v „ľudskom bytí“ ide však vždy o ontologický význam „ľudského bytia“. Podrobnejšia analýza kategórie „ľudského bytia“ nie je cieľom, preto sa obmedzíme na niekoľko najdôležitejších a najnutnejších konštatovaní.

„Spoločenské bytie“ je jednou z nosných kategórií marxisticko-leninskej filozofie a predstavuje materiálny život spoločnosti. V jeho podstate je „spôsob výroby materiálnych statkov a tie ekonomické vzťahy, ktoré sa utvárajú medzi ľuďmi v procese výroby, výmeny a rozdeľovania“. [11, s. 11] Bytie človeka sa „spoločenským bytím“ nevyčerpáva. K bytiu človeka patrí nesporne aj celá sféra „spoločenského vedomia“, ktorá je „súhrnom spoločenských ideí, názorov, teórií, prání a nálad ľudí“. [11, s. 11]

Kategóriu „ľudského bytia“ nemožno bezo zvyšku nahradiť ani kategóriou „spoločensko-ekonomickej formácie“. „Spoločensko-ekonomická formácia — to je spoločnosť na určitom stupni historického vývinu, jednota všetkých jej stránok: jej vlastný spôsob výroby, ekonomické zriadenie a nad ním vytvorená nadstavba. Spoločensko-ekonomická formácia je konkrétno-historickou jednotou spoločenského bytia a spoločenského vedomia, materiálneho a duchovného života. Nie je to spoločnosť vôbec, ale určitý typ spoločenského zriadenia...“ [11, s. 43] Ako vidno, ani spoločensko-ekonomická formácia nevyčerpáva všetky činitele, ktoré do bytia človeka vstupujú. Ak by sme bytie človeka alebo ľudské bytie stotožnili s bytím v spoločensko-ekonomickej formácii, zostali by stranou mnohé prírodné a kultúrno-duchovné činitele, ale najmä veľká časť sféry individuálneho bytia ako napríklad individuálne zvláštnosti, predpoklady, schopnosti a možnosti osobnosti človeka. Lebo ani „globálny filozoficko-sociologický základ (v kategóriách historického materializmu) nevyčerpáva celú problematiku človeka, pretože nie je to len problém štruktúrne-komponentný (všetky komponenty bytia a vedomia)“ [17, s. 130], ktorý je základom ontogenetického prístupu k človeku, ale „prístupuje tu veľmi závažný dialekticko-dynamický faktor — t. j. dimenzia historická“ [17, s. 130], podmieňujúca fylogenetický prístup k človeku.

Kategória „ľudského bytia“ umožňuje preklenúť všetky neúplnosti a obmedzenia v prístupe k človeku a ku všetkým problémom, ktoré s človekom súvisia, ale predovšetkým dáva možnosť správne určiť miesto a úlohu estetična, vyvodiť význam estetična v živote človeka v širších spoločenských súvislostiach. „Ľudské bytie“ je najširším vymedzením činiteľov a súvislostí, ktoré človeka determinujú, utvárajú, modifikujú a dynamizujú vo všeobecnom, zvláštnom a individuálno-konkrétnom, t. j. jednotlivom určení. Jadrom „ľudského bytia“ je spoločensko-ekonomická formácia ako dialektická jednota spoločenského bytia a spoločenského vedomia, ale problém „ľudského bytia“ je širší. V najvšeobecnejšom a najjednoduchšom vyjadrení *ľudským bytím* rozumieme dialektickú jednotu prírodnej, spoločenskej, kultúrnej a individuálnej skutočnosti v konkrétnych prejavoch všeobecného, zvláštného a jednotlivého na danom historickom stupni ako výsledok dejinného vývinu, ktorý tento vývin v sebe zároveň implikuje spolu so zárodkami a možnosťami ďalšieho vývinu.

Pre „ľudské bytie“ majú základný význam 1. *Potreby*, ktoré vyžadujú

jú, aby boli naplnené a nútia človeka v jeho vlastnom záujme k ich sústavnému uspokojovaniu. S vývinom dejín sa stretávame so stále plnším, bohatším a všestrannejším uspokojovaním potrieb aj pri neustálom narastaní nových, predtým neexistujúcich potrieb. Objektívne sa táto tendencia všestrannejšieho uspokojovania potrieb javí ako tendencia k narastajúcemu blahobytu. 2. *Podmienky* (prírodné a spoločenské), ktoré predstavujú súhrn historicky daných obmedzení determinujúcich možnosti uspokojovania potrieb. Tieto historicky existujúce determinanty (prírodné a spoločenské) sú človekom neustále prekonávané, nie sú to determinanty raz navždy dané a s ich prekonávaním sa rozširujú aj možnosti všestrannejšieho uspokojovania potrieb. Objektívne sa táto tendencia javí ako tendencia rozširovania sféry slobody.

Okrem prírodných a spoločenských podmienok sem patria aj také, ktoré vyplývajú z prirodzenosti človeka, z jeho usposobenía, z jeho schopností, predpokladov a z úrovne rozvinutia jeho bytostných síl, ktoré sa vo svojich dôsledkoch prejavujú ako stupeň poznania a ovládania prírody i spoločnosti.

Vzájomné prekríženie základných tendencií — totiž potrieb s tendenciou k blahobytu a determinantov s tendenciou k rozširovaniu slobody — utvára protirečivý, dynamický priestor ľudského bytia v neustálom vývine s nikdy neukončeným a nerozhodnutým procesom, ktorý implikuje všetko minulé a zároveň anticipuje budúce. Prekríženie týchto dvoch tendencií nielen utvára, ale zároveň štrukturuje „priestor“ ľudského bytia na štyri navzájom rovnocenné časti, ktorým sú vlastné základné zložky a sféry ľudského bytia, čo umožňuje analýzu celého systému, funkcií, oblastí. Súčasne umožňuje určiť miesto a úlohu kultúry a estetická v ľudskom bytí a teoreticky vyvodiť jeho význam pre človeka.

Z vecnej a obsahovej analýzy vyplýva, že primárnou, základnou zložkou ľudského bytia je *príroda*, z ktorej vyrastajú ďalšie dve základné zložky: *človek* ako individuum a *spoločnosť*. Zo vzájomnej interakcie týchto zložiek sa formuje štvrtá základná zložka ľudského bytia, *kultúra*. Kultúrou rozumieme dialektickú jednotu materiálnej kultúry spolu s celou bohato diferencovanou úrovňou duchovných výdobytkov.

Vývinový proces dejín nemôže jednostranne smerovať ani k ideálu slobody, ani k ideálu blahobytu, ale k zvyšovaniu kultúrnosti spolu s úmerným rastom uspokojovania potrieb (teda blahobytu) i slobody. Blahobyť bez slobody a sloboda bez blahobytu sú neľudské, ľudskej prirodzenosti nepriateľské a cudzie. Blahobyť a sloboda sú protirečivé, ale navzájom sa podmieňujúce, dialektické a dipolárne kategórie ľudského bytia, ktoré vymedzujú a ohraničujú kategóriu kultúry ako štvrtú základnú zložku ľudského bytia.

V dôsledku pokračujúceho vývinu v dejinách sa v ľudskom bytí vrstvia stále nové a nové prvky, čím sa komplikujú vzťahy a utvárajú sa nové funkcie, subsystémy a ich podsystémy. Ľudské bytie sa v dejinách stáva zložitejším, komplikovanejším, ale aj ľudskejším, stále viac zod-

povedá ľudskej podstate a prirodzenosti človeka. Kvalitatívnym ukazovateľom toho je práve úroveň kultúrnosti. Kultúra je s prírodou len v „dotyku“, no s pokračujúcim vývinom sama prechádza čiastočne do prírody, čo nie je nič iné ako utváranie druhej, ľudskej prírody. Kým ontotvorným základom človeka a spoločnosti je príroda, týmto ontotvorným základom kultúry je tvorba spoločenského človeka. Preto možno povedať, že „dejiny kultúry... sú z tohto hľadiska dejinami tvorby, ktorú chápeme ako ontotvorný proces ľudskej činnosti bez vzťahu k akémukoľvek vopred danému meradlu“. (6, s. 40) To všetko má základný význam pre miesto a úlohu kultúry v živote človeka.

2. Kultúra a esteticko. Formotvorné princípy¹ činnosti človeka a sféry kultúry — estetický princíp

Kultúra je „priesečníkom“ tvorivej činnosti ľudí a spoločenského zhodnocovania tejto činnosti, ktorá je zameraná na pretvorenie prírody, spoločnosti a samého človeka, na ich zdokonalenie a poľudštenie. Kolektív sovietskych autorov definuje kultúru ako „tvorivú činnosť ľudí (jednotlivcov, sociálnych skupín, tried, národov, celej spoločnosti) uskutočňujúcu sa v oblasti materiálnej a duchovnej výroby a zameranú na osvojenie sveta, v procese ktorého sa vyrábajú, uchováávajú, rozdeľujú, vymieňajú a spotrebúvajú spoločensky významné materiálne a duchovné hodnoty; kultúra je zároveň aj súhrn týchto hodnôt samých ako spredmetnenej tvorivej činnosti ľudí“. (1, s. 24)

Význam kultúry je v mnohom predurčený jej funkciami. Vonkajšou funkciou kultúry, ako ukazuje sovietsky autor M. S. Kagan, je zvyšovanie „negentropie“ kultúry — vyjadruje mieru moci človeka nad prírodou; kým vnútornou funkciou kultúry je zabezpečenie vlastnej vnútornej dynamiky „nepretržitého sebazdokonaľovania“. (7, s. 187) Okrem toho sa uvádza celý rad ďalších funkcií kultúry, ako je výchovná (formovanie osobnosti), poznávací, normatívna, funkcia akumulácie kultúrnych hodnôt, funkcia informatívna, komunikatívna, ideologická a ďalšie. (1, s. 56—57, 160)

Pri analýze kultúry ako zložky ľudského bytia vystupujú do popredia ontotvorné a formotvorné princípy činnosti človeka. Ich význam v súvislosti s kultúrou spočíva v utváraní charakteristických sfér kultúry, ktoré sa niekedy označujú aj ako zložky kultúry;²

¹ „Formotvornými princípmi“ rozumieme určitý typ, charakter či formu činnosti človeka, vzniknutú v historickom vývine a relatívne ustálenú, ktorá vychádza zo základných funkcií vedomia (ako uvidíme neskôr pri analýze vedomia) a ktorá sa spredmetňuje v konkrétnej činnosti človeka a po tomto spredmetnení si zachováva svoju špecifickosť, typ, formu a utvára tak odpovedajúcu sféru kultúry.

² V tejto štúdii sa používa stabilizovaný systém termínov od najvšeobecnejších k menej všeobecným: *kategórie* (potreby, determinanty, sloboda, blahobyť), *zložky* (príroda,

Najdôležitejším princípom je *ontotvorný princíp* čiže *princíp tvorby*. Je to princíp tvorivého sebauplatnenia a sebauplatnenia človeka konkrétnou činnosťou. Je to činnosť, pri ktorej človek pretvára už jestvujúce, alebo vytvára celkom nové formy bytia, potrieb (materiálnych a duchovných) a spôsoby ich uspokojovania, ktoré v záujme seba samého vytvára a spredmetňuje. Je to princíp, z ktorého človek vo svojej činnosti neustále vychádza a vracia sa k nemu na vyššej úrovni, obohatený novými poznatkami a skúsenosťami. Je primárnym princípom a prelína sa všetkými ostatnými formativnými princípmi, je v základe, z ktorého formatívne princípy vyrastajú a sú ním podmienené.

Ostatné princípy sú formatívne. Prvým formativným princípom činnosti človeka z hľadiska ich genézy je *formativný princíp účelnosti alebo princíp utilitárnej hodnoty*. Jeho význam spočíva v usmerňovaní činnosti človeka na dosiahnutie cieľa a ideálu, ktoré si buď sám stanovil, alebo prevzal a stotožnil sa s nimi. V jeho podstate je úsilie človeka opreté o nádej a vieru v možnosť plnšieho uspokojenia svojich potrieb a tým aj seba, ale bez skutočných záruk, že to dosiahne. Vychádza z poznania, ale je to vždy neúplné poznanie. Keďže sa človek nevzdáva svojej predstavy, cieľa, ideálu a pôžitku či uspokojenia z ich realizácie, je nútený na ceste za ich uskutočnením narábať s mnohými neznámymi, ktoré sú pri uvedení do pohybu príčinou častých sklamaní, neúspechov i tragédií, ale aj prekvapujúcich výsledkov a triumfálnych víťazstiev.

Ďalším formativným princípom činnosti človeka je *formativný princíp exaktnej alebo možnej (teoretickej) adekvátnosti*. Ide o formu činnosti, pri ktorej človek preniká do prírodnej, spoločenskej a vlastnej reality s úsilím o poznanie a zmocnenie sa ich, s cieľom ich ďalšieho pretvárania a zdokonaľovania v záujme plnšieho a celostnejšieho uspokojovania potrieb a seba samého na základe získaných znalostí, ovládnutia a osvojenia si sveta a jeho zákonitosti. Preto sa človek usiluje poznať neznáme, prenikať do podstaty vecí a javov, chápať to, čo zatiaľ uniká jeho schopnostiam a dosiahnutej úrovni. Princíp adekvátnosti je do značnej miery ovplyvňovaný princípom utilitarity, ale kvalitatívne je novým a vyšším princípom, vyšším vo význame väčšej miery ľudskosti, poľudštenia. Kým princíp utilitarity je primárne založený na biologickej účelnosti, subjektivite a empirii, formativný princíp adekvátnosti rešpektuje viac objektívne podmienky a skutočnosti, vychádza z objektívnych vlastností konkrétnych faktov. Priorita subjektivity princípu utilitarity však často vedie k nerešpektovaniu a deformá-

spoločnosť, človek, kultúra), *sféry* [praktická, hodnotenia, poznania, osvojenia], *oblasti* [napríklad veda vo sfére poznania je oblasťou, ktorá sa ďalej člení na odbory, druhy či vedné disciplíny], *odbor*, *druh*, *disciplína* — *prvky* a nakoniec sú to *činitele*, *momenty* a *aspekty*.

ciám uznávaných objektívnych faktov princípu adekvátnosti, z čoho vznikajú mnohé problémy.

Posledným z hľadiska utvárania, no zároveň kvalitatívne vyšším princípom než predchádzajúce dva, je *formotvorný princíp harmonického súladu čiže krásy*. Kvalitatívna novosť, ktorá formotvorný princíp harmonického súladu stavia na vyššiu úroveň, vyplýva z toho, že je symbiózou subjektívneho a objektívneho, hodnotenia a poznania, dobra a pravdy. Predpokladá pritom dynamiku a vývin pri zachovaní utilitárnej funkcie, podloženú potrebnými znalosťami, skúsenosťou a rozhľadom. Možno hovoriť o organizujúcej a integračnej funkcii tohto princípu, čo sa vzťahuje nielen na bytie predmetov, javov a situácií, ale rovnako ide o organizujúcu a integračnú funkciu vo vzťahu k obidvom predchádzajúcim princípom. Miera jeho uplatnenia v konkrétnej činnosti človeka rozhoduje o kvalite bytia (predmetov, javov, situácií a pod.), na ktoré bola činnosť vynaložená. Ide pritom o objektívne vecnú kvalitu bez ohľadu na deformácie vo význame a hodnote zapríčinené subjektívnymi záujmami človeka alebo sociálnej skupiny, triedy, národa a spoločnosti.

Kvalitatívna novosť formotvorného princípu harmonického súladu čiže krásy, ktorá stavia činnosť človeka podľa tohto princípu na vyššiu úroveň oproti činnosti podľa predchádzajúcich formotvorných princípov, je v tom, že kým napr. pre princíp utility je podstatný „predmetne vecný obsah“ bytia a aspekt činnosti, pre princíp harmonického súladu je podstatný „predmetne ľudský obsah“ bytia a aspekt činnosti. Tu sa mení „vzťah človeka k predmetu a súčasne predmetu k človeku, mení sa funkcia a úloha predmetu“. (16, s. 625)

Formotvorný princíp harmonického súladu čiže krásy organizuje a integruje skúsenosť človeka z tvorivej činnosti pri organizácii bytia s poznatkami, hodnotami a nadobudnutou zručnosťou (i motorickou) na vyššej úrovni, ktorá sa stáva novým východiskom ďalšej tvorivej činnosti. Zaujímavé názory a postrehy o vzťahu poznania, utility, žiadostivosti a estetiky či súdnosti vyslovil I. Kant v *Kritike súdnosti*. (Pozri 9, s. 29—46 a ďalšie) Harmonický súlad je sprievodným javom každej činnosti človeka, len jeho miera je vždy iná. Formotvorný princíp harmonického súladu čiže krásy má univerzálnu funkciu v bytí. Umožňuje človeku dosiahnuť nielen vyššiu úroveň utility, ale samu túto činnosť mu robí plnohodnotnou, dáva mu pôžitok, robí ho šťastným, realizuje sa pri nej, cíti sa užitočným a úspešným a tomu, čo touto činnosťou pretvára, alebo utvára, vtlača viac alebo menej charakter krásna. Kvalita a charakter krásna sú značne závislé od miery a spôsobu harmonického súladu realizovaných v bytí, o ktoré ide a na ktoré človek vynaložil úsilie.

Základným formotvorným princípom zodpovedajú sféry kultúry. Okolo každého formotvorného princípu sa prostredníctvom činnosti človeka, v ktorej sa človek spredmetňuje, utvára jemu zodpovedajúca a charakte-

ristická sféra kultúry. Prvá takáto sféra však zodpovedá ontotvornému princípu.

Ontotvorný princíp spredmetňujúci sa v ľudskej činnosti utvára týmto spredmetnením (fixovaním do výsledkov činnosti) základnú sféru kultúry, na ktorej vyrastajú ostatné sféry. Je to *sféra pretvárania a tvorby alebo sféra praktická čiže praxe*. Jej úroveň vo všetkých formách (v hodnotových systémoch, v poznaní, t. j. vedecko-teoretické poznatky a systémy, ale aj ich využívanie a konkrétne konanie) je neklamným ukazovateľom dosiahnutého vývinového stupňa v poľudšťovaní, osvojovaní, ovládání a pretváraní prírody, spoločnosti a samého človeka. Praktická sféra obsahuje všetko, čo patrí do materiálnej kultúry. Najvšeobecnejšie povedané, pod materiálnou kultúrou sa chápu „veci“ a „spôsoby manipulovania s nimi“. (7, s. 25) Vyčleňuje sa tu napríklad *materiálno-predmetná kultúra*, ktorá obsahuje stupeň pretvorenia primárnej prírody na ľudskú prírodu a jej úroveň, úroveň výroby a výrobkov, výrobných nástrojov atď.; ďalej sa tu vyčleňuje *sociálno-politická kultúra*, ktorá obsahuje úroveň a organizáciu sociálnej oblasti a ich ustanovizní, vzťahov medzi ľuďmi a podobne; popri tom sa vyčleňuje *spotrebno-konzumná kultúra*, kde patria formy stykov, komunikácie, informácie, vzdelávania, úroveň spotreby a iné; okrem toho sa vyčleňuje aj *dosiahnutá úroveň kultúry v poľudšťovaní samého človeka*, ktorá je daná stupňom jeho spoločenskosti a humanizácie.

Treba poznamenať, že materiálne predmety a veci nepatria do kultúry pre svoju predmetnosť a materiálnosť, ale preto, lebo v ich materiálnej stránke je *spredmetnený* ľudský moment a obsah, moment predstav človeka, jeho ideálov, noriem, hodnôt a podobne. Ide o také veci, v ktorých je fixovaná ideálna predstava, projekt, produkt vedomia prostredníctvom konkrétnej predmetnej tvorivej a pretvárajúcej činnosti človeka. Príroda, do ktorej nevstúpi človek a nevloží do nej svoju predstavu, normu, ideál, nie je kultúrnou hodnotou, nepatrí do kultúry. Človek musí prírodné predmety najprv *zvýznamiť*, aby sa mohli stať súčasťou materiálnej kultúry. Až týmto zvýznamnením, spredmetnením a objavením ľudského momentu nadobúdajú predmety oprávnenosť zaradenia do materiálnej kultúry.

Druhú sféru kultúry označujeme ako *sféru hodnotenia*, ktorá sa formuje na základe princípu utilitarity, kým tretiu sféru, ktorá sa utvára v súvislosti s princípom adekvátnosti, ako *sféru poznania*. Do týchto dvoch sfér patria všetky známe formy spoločenského vedomia.

Posledná, štvrtá sféra kultúry je *sférou osvojenia a krásna (estetická)*. Z hľadiska genézy sa táto sféra utvára ako posledná na základe princípu harmonického súladu a vždy už na základe určitej úrovne a kvality predchádzajúcich sfér. Jej úroveň a čiastočne aj kvalita preto závisia od úrovne a kvality poznania, hodnotenia a realizovanej tvorby. Tvorba je vždy východiskom aj cieľom, no cieľom už na vyššej úrovni kvality (činnosti aj výsledku činnosti). Predpokladom toho je adekvátnejšia

integrácia a organizácia bytia a jeho častí, ich dokonalejší harmonický súlad.

Estetický princíp začína tam, kde začína uvedomelé a zámerné uplatňovanie a využívanie princípu harmonického súladu v ľudskej činnosti. Princíp harmonického súladu sa uplatňuje sám náhodne a jeho miera je rozličná, bez vedomého zámeru človeka v každej jeho činnosti. Estetický princíp je preto vyšším stupňom princípu harmonického súladu, skutočne ľudskou aplikáciou v tvorivej činnosti. Integruje a organizuje formotvorný princíp utilitárnej hodnoty s formotvorným princípom exaktnej alebo možnej (teoretickej) adekvátnosti a ich sféry (hodnotenia s poznávacou) spolu s princípom tvorby a sférou praxe, ďalej s nadobudnutou skúsenosťou, spôsobilosťou a zručnosťou z tvorby a s existujúcou realitou. Estetický princíp má základný a rozhodujúci prakticko-utilitárny význam pre človeka a stupeň jeho poľudštenia, ktorý vyplýva z jeho úlohy a miesta v kultúre a z miesta a úlohy kultúry v ľudskom bytí. Prakticko-utilitárny význam estetického princípu vyplýva z jeho funkcie integrovať a organizovať množstvo získaných poznatkov s prijatými hodnotami, cieľmi a ideálmi (človeka a spoločnosti) pri utváraní kvality ľudského bytia a jeho častí, v súlade s dialektikou progresívneho uspokojovania potrieb (človeka a spoločnosti) a pri ich skultúrňovaní v smere objektívneho procesu dejinného vývinu.

Vo svojich dôsledkoch je estetický princíp základom *univerzálnej* činnosti človeka. Výstižne na to ukázal K. Marx: „Zvíra tvorí len podľa miery a potreby species, ku ktorej patrí, zatiaľ čo človek je schopný tvoriť podľa miery akejkoľvek species a vie všade prispôsobiť predmet inherentnej miere; preto človek tvorí aj podľa zákonov krásy.“ (14, s. 66)

Estetický princíp je svojím charakterom univerzálny a obsahom predmetne ľudským princípom. Bez neho by človek nebol univerzálnou bytosťou, nemohol by produkovat' podľa miery ktorejkoľvek „species“, nachádzať v nich túto mieru a formovať podľa nej, nemohol by produkovat' univerzálne podľa inherentných mier všetkých species, nachádzať v nich a dávať im svoj predmetne ľudský obsah a formovať bytie i jeho časti v súlade s týmto obsahom a jeho kvalitou. Univerzálna schopnosť človeka nájsť a dať predmetom a javom inherentnú mieru podľa ich species znamená, že človek vie pochopiť prirodzenosť iných druhov (živých aj neživých) a preorganizovať túto ich prirodzenosť, meniť ju a zdokonaľovať tým, že umocňuje harmonický súlad jednotlivých častí konkrétnych species v nich samých, čím zveľaďuje prirodzenosť celej species a zároveň uvádza do harmonického súladu danú species s celkom existujúcej skutočnosti. Touto činnosťou človek zároveň *zvýznamňuje* predmety, javy, udalosti a situácie pre seba a s ohľadom na seba a na ich skutočnú úlohu a miesto v ľudskom bytí, v prírode, spoločnosti a v kultúre, na základe svojho vzťahu k nim. Vnáša do nich svoj ľudský moment, činí ich pre seba krásnymi, estetizuje ich.

3. K chápaniu estetiky ako vedy a k chápaniu krásy

Marxisticko-leninská estetika chápe estetiku ako vedu „o podstate estetična a o jeho funkciách, o zákonitostiach estetickej činnosti a estetikého vnímania, o estetickom osvojovaní — poznávaní a pretváraní — prírody a života spoločnosti“. (10, s. 11) Ak analyzujeme túto marxisticko-leninskú definíciu estetiky s ohľadom na výstižnú charakteristiku „zákonov krásy“ K. Marxa ako tvorbu podľa „inherentných mier“ jednotlivých „species“, čo je základom „univerzálnej“ činnosti človeka a v súvislosti s miestom a úlohou estetična ako špecifickej ľudskej funkcie v štruktúre ľudského bytia, možno z toho vyvodíť niektoré dôležité závery (hoci len čiastkové) pre vymedzenie a riešenie viacerých otázok estetiky.

Pre vymedzenie estetiky ako vedy z toho vyplýva, že estetika — okrem iného — je veda:

1. O podstate, formách a funkciách univerzálnych princípov ľudskej tvorivej činnosti človeka, ktoré spredmetňuje v organizácii bytia pri pretváraní sveta (predmetov, javov, situácií a udalostí ako celku aj ich častí).

2. O ich význame a úlohe pre kvalitu bytia a pre človeka.

3. O podmienkach, za ktorých *objekt nadobúda vlastnosti*, ktoré môžu aktivizovať v osobnosti človeka príslušné funkcie (biosociálne, t. j. neurofyziologické, psychologické a duchovné) so zameraním na oblasť vyšších citov a za ktorých *človek nadobúda schopnosť* zodpovedajúcim spôsobom reagovať na takýto objekt a jeho vlastnosti; o podmienkach, ktoré majú rozhodujúci význam pre kvalitu tohto vzťahu pri osvojovaní si sveta človekom.

Z toho vyplýva, že ide o také zákony ľudskej činnosti, ktoré sú priamo v podstate formotvornej činnosti človeka. Sú to zákony, ktoré obsah formujú, organizujú, utvárajú jeho systém, dávajú mu tvar, podobu, výraz, ale nie sú to zákony, ktoré by obsah produkovali. Sú zákonmi pre obsah, ale nie zákonmi obsahu. Sú to formotvorné princípy organizačnej štruktúry a systému obsahu.

Formotvorná činnosť sa však nemôže realizovať sama a utvárať ako bezobsažná čiže bez vzájomnej závislosti od ontotvornej činnosti. Je tu bezpodmienečná závislosť dialektickej jednoty ontotvornej a formotvornej činnosti, obsahu a formy, kde jedno nemôže byť bez druhého. Formotvorná činnosť — a podobne forma vzhľadom na obsah — nie je len doplnkom ontotvornej činnosti, ale priamo *kvalitou* ontotvornej činnosti tak, ako je forma kvalitou obsahu alebo kvalitou výsledku ontotvornej činnosti. Vyplýva to priamo zo vzťahu obsahu a formy. Podstatou (bytia, skutočnosti, predmetov, javov, situácií a pod.) nie je totiž len obsah, ako výstižne ukázal V. I. Lenin v známom výroku: „Forma je podstatná. Podstata je formovaná.“ (12, s. 146)

Súčasná sovietská estetika Leninove myšlienky o dialektickej jed-

note obsahu a formy rozvíja ďalej: „Forma je... určená štruktúrou objektu alebo interakciou vnútorných síl systému. Zároveň ju však možno chápať aj ako istú modifikáciu obsahu. *Forma... nie je výsledkom organizácie obsahu, ale je sama touto organizáciou.*“ (Podčiarkol V. T.) (10, s. 69)

Estetiku ako vedu alebo jej predmet nemožno redukovať na problém vzťahu obsahu a formy, ani len na otázky ontotvornej a formotvornej činnosti, hoci nesporne je to jeden z jej základných problémov. Cieľom bolo ukázať, že estetike ide o také univerzálne zákony ľudskej činnosti, ktoré spočívajú priamo v podstate formotvornej činnosti človeka. Lebo formotvorná činnosť má rozhodujúci vplyv na kvalitu bytia tým, že ho organizuje do harmonicky zosúladeného celku a podľa realizovanej miery tohto harmonického súladu ho činí viac alebo menej krásnym. Len človek utvára krásu. A utvára ju ako určitú kvalitu bytia odhaľovaním a zdokonaľovaním jeho prirodzenosti, participáciou na tejto prirodzenosti prostredníctvom pochopenia inherentnej miery a jej aplikáciou v tvorivej činnosti.

Krása svojím charakterom akoby sa vymykala možnosti vymedziť ju nejakými základnými činiteľmi, alebo na druhej strane obsahuje tendenciu neprehľadného množstva takýchto činiteľov. Tento fakt vyplýva do značnej miery zo subjektívneho faktora, to znamená z prístupu konkrétneho človeka k vnímaniu a hodnoteniu estetickej skutočnosti, z vývinovej úrovne osobnosti konkrétneho človeka, jeho schopností, úrovne týchto schopností a z možností rôzneho prístupu k objektu. Napriek tomu možno hovoriť o niektorých základných objektívnych predpokladoch, bez ktorých nemôže byť objekt skutočnosti krásnym. Ich splnenie však s ohľadom na subjektívny faktor nezaručuje, že konkrétny človek ho bude skutočne vnímať ako krásny.

Jedným z dôležitých predpokladov krásy je to, čo vyjadril už Aristoteles výrokom „*unitas multiplex*“ [jednota rozmanitosti]. Je tu obsiahnutá myšlienka jednoty protirečivých prvkov v dialektickom celku, myšlienka dynamiky a možnosti ďalšieho vývinu celku — to všetko sú objektívne predpoklady krásna.

Ďalším predpokladom krásy je univerzálnosť inherentnej miery bytia a jeho jednotlivých species (druhov, skupín, tried atď.). Univerzálnosť inherentnej miery vedie ku kráse len vtedy, ak je v konkrétnych species (v jednotlivých predmetoch, javoch, situáciách, udalostiach atď.) individualizovaná. Preto možno povedať, že *objektívnym predpokladom krásy je individualizovaná univerzálnosť inherentnej miery bytia celku, jeho species a ich častí*. Takisto sú protirečivé univerzálnosť a individualizácia, ale navzájom sa podmieňujú a utvárajú jednotu dialektického celku.

Jedinečnosť krásy predmetov, javov, situácií a udalostí je daná stupňom individualizácie (tvorivým momentom, novosťou, neopakovateľnosťou, ktorou si objekt bytia nárokuje na existenciu svojou výnimočnosťou

ako krásny) univerzálnych znakov species. *Charakter krásy* je naopak daný tým, *koľko* a *ako* v sebe individualizovaný objekt implikuje univerzálne všeobecné znaky bytia species, do akej miery je konkrétny objekt inherentnou mierou prirodzenosti danej species. Univerzálnosť a inherentná miera bez individualizácie, bez jedinečnosti nie sú krásne, nepriťahujú nič nové, čo by oprávňovalo konkrétny exemplár tej či onej species nazvať krásnym. Je to len indiferentný priemer, nie reprezentant species, nezaujme, nevzbudí ničím pozornosť, nie je krásnym. Ale ani individualizácia, ktorá neobsahuje všeobecné, univerzálne znaky species, jej inherentnú mieru prirodzenosti, nič nezovšeobecňuje, nič nezastupuje a netypizuje a rovnako nemôže byť krásnou.

Individualizácia (jedinečnosť) a univerzalita (všeobecné inherentné znaky species) sú dialektické a utvárajú protirečivý celok spredmetňujúci dynamiku objektu, ktorý tým spĺňa ďalší predpoklad k tomu, aby bol krásny. Na jednej strane je krása objektívne výrazom kvality ľudského bytia a jeho objektov, na druhej strane je krása subjektívne odrazom tejto kvality vo vedomí človeka, čo znamená, že je modifikovaná kvalitou subjektu. Krása je takto dialektická jednota objektívneho a subjektívneho, materiálneho a ideálneho, všeobecného a individuálneho.

Krása je univerzálnym zákonom ľudskej činnosti s tvorivou participáciou na bytí, na jeho objektoch a ich častiach. Krása je integrujúcou a organizujúcou formou a funkciou tvorivej činnosti človeka s prioritným postavením univerzálného princípu harmonického súladu. Krása nemá bezprostredný utilitárny charakter a význam založený na „predmetne vecnom obsahu“ z hľadiska biologickej účelnosti, ale je vyššou, ľudskou účelnosťou, uspokojuje výhradne ľudskú potrebu, ktorej základom je „predmetne ľudský obsah“.

Immanuel Kant hovoril, že „krása je forma účelnosti predmetu, pokiaľ je v ňom vnímaná bez predstavy účelu“. (9, s. 74) Krása je skutočne utilitárna, ale je to forma účelnosti ľudského bytia, je jeho špecifikou a zvláštnosťou. Bez človeka krása neexistuje, lebo len človek je schopný akceptovať bytie ako celok s inherentnými mierami jednotlivých species, ich univerzálne znaky a individuálnu zvláštnosť prirodzenosti; len človek im môže dávať význam a zároveň ich anticipovať z hľadiska ďalšieho vývinu. Preto je krása výhradne ľudským momentom a kvalitou jeho bytia. Významnú úlohu v problematike krásy má vedomie.

II. Estetický zmysel a vedomie človeka

Kultúra je výsledkom tvorivej činnosti človeka. Na jej utváranie majú významný vplyv formotvorné princípy s osobitným postavením formotvorného princípu harmonického súladu. Jeho počiatočné prejavy a formy možno sledovať už v prírode ako „tendenciu smerujúcu k určitému poriadku na prekonanie chaosu“. (18, s. 29) Nie je to však nová myšlienka. Nachádzame ju v dejinách filozofie v rôznych obmenách

od antiky až podnes. O myšlienku „určitého“, „istého“ či „pochopteľného“ poriadku v prírode sa opiera aj Kantova *Kritika súdnosti* (pozri 9, s. 36—37 a ďalšie). Princíp harmonického súladu pôsobí v prírode náhodne. Pri utváraní dokonalejších foriem — hoci tieto vznikajú zákonite — má prevažujúci význam náhoda.

V tvorivej činnosti človeka je princíp harmonického súladu modifikovaný vedomím, ktoré pri utváraní dokonalejších foriem do značnej miery nahrádza náhodu zámerom. Kým však náhodnosť formotvorného princípu utility a adekvátnosti je nahradená uvedomelým využívaním, princíp harmonického súladu priamo vo vedomí človeka pôsobí naďalej náhodne ešte veľmi dlho (mnohí ľudia sa ho nedokážu zmocniť uvedomením a zámerným využívaním ani po celý život). Vedomou činnosťou však človek vytvára celkom novú kvalitu bytia — kultúru, ktorá je kvalitou ľudského bytia. V prírode jej niet, lebo len človek je vedomá bytosť. Bez vedomia sa nemožno zmocňovať objektov, osvojovať si ich ako krásne, ani formovať objekty podľa miery species, či nájsť v nich inherentnú mieru a zámerne ich aplikovať v ďalšej činnosti.

Prítomnosť a pôsobenie — hoci zatiaľ len živelné — formotvorného princípu harmonického súladu vo vedomí človeka a jeho modifikácia vedomím, v dôsledku spredmetnenia v tvorivej činnosti dodáva výsledku činnosti — kultúre — výrazný „predmetne ľudský obsah“. V okamihu, keď si človek plne uvedomí princíp harmonického súladu a využíva ho vo svojej činnosti vedome, mení sa na princíp estetický a jeho tvorba nadobúda charakter estetickéj činnosti a tvorby, ktorá je vyššou formou kultúry a tvorivej činnosti človeka.

Vedomie ako polyfunkčný „mechanizmus“ premieta všetky svoje funkcie do ľudskej činnosti. Tie sa spredmetňujú vo výsledku činnosti v konkrétnych formách, ktoré svojím charakterom zodpovedajú funkciám vedomia. Charakter spredmetnených funkcií vedomia v konkrétnych formách ľudskej činnosti je základom kultúry a jej jednotlivých sfér, lebo práve funkcie vedomia majú veľa spoločného s formotvornými princípmi a do značnej miery si prakticky zodpovedajú. Kým navonok špecifické funkcie vedomia sa prejavujú ako formotvorné princípy a z nich odvodené sféry kultúry, vnútorne tieto funkcie vedomia nadobúdajú charakter príslušných zmyslov vedomia.

Rozoznávajú sa *dve základné funkcie vedomia: emocionálna a racionálna*. Z hľadiska genézy je emocionálna funkcia vedomia primárnejšia. Psychológia rozdeľuje city (emócie) na *jednoduché* (vznikajú pri uspokojovaní základných biologických potrieb), *zložité* (možno ich sledovať v súvislosti s „videním“ životných významov predmetov a javov) a *vyššie city*, ktoré psychológia ďalej delí na city *etické* (čiže morálne), *intelektuálne* a *estetické*.

Jednoduché a zložité city nie sú viazané na existenciu vedomia, streťavame sa s nimi v rôznych formách psychickej činnosti živočíchov. Vznik a existencia vyšších citov je priamo podmienená vedomím a ich

úroveň je determinovaná tak konkrétne historicky, ako aj úrovňou rozvinutia existujúcich dispozícií vedomia konkrétnym individuum. Bez existencie vedomia nemožno hovoriť o vyšších citoch. S vedomím sa modifikujú aj jednoduché a zložité city, kultivujú sa a rozširujú zároveň so vznikom nových potrieb a s vyššou úrovňou uspokojovania pôvodných biologických, primárnejších potrieb.

V prípade emocionálnej a racionálnej funkcie vedomia ide len o najzákladnejšie vymedzenie a rozdelenie činnosti vedomia. Analýzou emocionálneho a racionálneho sa problém funkcií vedomia nevyčerpáva. Vedomie je oveľa zložitejší systém funkcií s mnohými činiteľmi a vyžaduje prístup, ktorý umožňuje pozeráť sa na vedomie ako na určitý relatívne stabilizovaný systém zložiek a funkcií. Predpokladá to vymedzenie základných zložiek vedomia, analyzovať ich funkcie, ich vzájomné vzťahy, úlohu a význam z hľadiska emocionálnej a racionálnej činnosti vedomia. Len tak je možné adekvátne stanoviť miesto, úlohu a význam estetického zmyslu vo vedomí človeka a pre jeho konkrétnu tvorivú činnosť.

Za stabilizované, z hľadiska genézy najvyššie a najdôležitejšie (alebo tiež vo vývine ako posledné) možno považovať tri základné zložky vedomia: *pamäť, myslenie a fantáziu*. Ich najdôležitejší význam pre vedomie možno najstručnejšie charakterizovať tak, že úlohou pamäti je uchovávať získaný materiál (dáta, poznatky, skúsenosti, predstavy a pod.); úlohou fantázie je vytvárať a rozširovať priestor pre „hru“, „kombinácie“ a „variácie“ uchovaných a práve získaných dát (t. j. sprítomňovať ich a „podržať“); kým úlohou myslenia je „manipulácia“ s uvedeným „materiálom“ vo vytvorenom priestore. Je len treba poznamenať, že spomínaný materiál (dáta, poznatky, skúsenosti, atď.) má konkrétne zmyslovú podobu predstáv.

Z hľadiska činnosti vedomia vnemy a predstavy sú teda „materiálom“, pamäť, myslenie a fantázia sú „nástrojom“, kým prebiehajúci proces vo vedomí je obrazotvorný proces — obrazotvornosť. *Ozrazotvornosť* je dynamické centrum, syntetický akt a syntetická funkcia vedomia, ktorých základom je aktuálna interakcia „nástrojov“ (t. j. základných zložiek vedomia) s „materiálom“ (t. j. s vnemami, dátami, poznatkami, skúsenosťami atď.), ktorý má vedomie k dispozícii.

Obrazotvornosť ako proces činnosti vedomia svojím charakterom zodpovedá tvorivému princípu a sfére tvorby. Sama obrazotvornosť a jej výsledok (model, projekt, ideál) je prvou fázou tvorivej činnosti človeka. K nej sa radí druhá fáza — konkrétna predmetná činnosť človeka — prax, v ktorej sa spredmetňuje a realizuje do predmetnej podoby (z ideálnej) prvá fáza. Až tu dochádza ku skutočnej tvorbe, v ktorej je fixovaný výsledok obrazotvorného procesu modifikovaný konkrétnou predmetnou činnosťou človeka.

Základné zložky vedomia utvárajú zložitý systém funkcií vedomia, ktoré sa vnútorne prejavujú ako „zmysly“ vedomia, navonok ako formo-

tvorné princípy a vo výsledkoch predmetnej činnosti človeka sú fixované v charakteristických formách ako sféry kultúry.

Obrazotvorný proces predpokladá vzájomnú interakciu všetkých troch základných zložiek vedomia. Dve z týchto troch zložiek sú v rôznych konkrétnych situáciách a prípadoch v aktívnejšom vzťahu, ktorým utvárajú špecifickú funkciu vedomia, kým zostávajúca tretia zložka je nevyhnutný predpoklad obrazotvorného procesu, ale bezprostredne do neho nezasahuje, ako návštevník divadelného predstavenia nezasahuje do deja, hoci sa ho receptívne aktívnou formou zúčastňuje a necháva sa ním unášať a strhnúť. Konkrétna špecifická funkcia vedomia utvorená aktívnejším vzťahom niektorej dvojice (dvoch) základných zložiek rozhoduje o charaktere obrazotvorného procesu, v ktorom je zastúpený zároveň emocionálny a racionálny moment, ibaže jeden z nich je v konkrétnych jednotlivých prípadoch dominantný.

Pamäť s myslením, pokiaľ sú v obrazotvornom procese v aktívnejšom vzťahu, utvárajú špecifickú funkciu, ktorá svojím charakterom zodpovedá sfére hodnotenia. Axiologická literatúra rozoznáva primárne a sekundárne hodnotenie. Primárne hodnotenie prebieha bez poznania (vecí, javov a pod.), sekundárnemu predchádza poznávanie. Hodnotiacia funkcia je prvotná, lebo už „celkom elementárne, primárne tendencie subjektu pri styku s realitou nesmerujú k poznaniu, ale predovšetkým k uspokojeniu životných potrieb (v záujme zachovania života), z čoho vyplýva, že hodnotenie je primárny a poznávanie sekundárny jav“. (19, s. 172) Hodnotiacia funkcia má utilitárny charakter. Navonok jej zodpovedá formotvorný princíp utilitárnej hodnoty, kým vnútorne nadobúda charakter príslušných „zmyslov“ vedomia.

Sekundárnu funkciu, to znamená poznávaciu, utvára myslenie s fantáziou v aktívnejšom vzťahu za predpokladu pamäti. Poznávaci analyticko-abstraktný proces je nemysliteľný bez abstraktno-tvorivej fantázie a bez kombinačno-variačnej funkcie myslenia. Pri poznávacej funkcii ide o obrazotvorný proces s dominantným racionálnym momentom a svojím charakterom zodpovedá navonok formotvornému princípu exaktnej alebo možnej (teoretickej) adekvátnosti, kým vnútorne sa prejavuje ako poznávaci „zmysel“. Vo výsledkoch praktickej činnosti človeka sa fixuje ako poznávacia sféra.

Kým prvé dve funkcie (hodnotiacia, poznávacia) sú racionálneho charakteru, posledná je emocionálna. V emocionálnej funkcii, ktorú utvára v aktívnejšom vzťahu pamäť s fantáziou za predpokladu myslenia, sa uplatňuje princíp harmonického súladu. Je to interakcia, pri ktorej myslenie do obrazotvorného procesu nezasahuje, „nemanipuluje“ v ňom s predkladaným „materiálom“. V tomto prípade ide o základnú emocionálnu funkciu vedomia, v ktorej má princíp harmonického súladu ešte živelný charakter. Okrem tejto základnej emocionálnej funkcie sa vo vedomí utvárajú a rozoznávajú ďalšie tri emocionálne funkcie (zodpovedá im delenie vyšších citov na etické, intelektuálne a estetické), kto-

rých charakter je rovnako určený interakciou základných zložiek vedomia, ale s prevládajúcou dominantnou úlohou emocionálneho momentu v konkrétnom vzťahu.

Kým pamäť s myslením v aktívnejšom vzťahu, za predpokladu fantázie s dominantnou úlohou racionálneho momentu, utvárajú hodnotiacu funkciu (hočí v hodnotení je ešte veľa emotionality) a „zmysel“ vedomia, pri dominantnej úlohe emocionálneho momentu utvárajú etickú (morálnu) funkciu a „zmysel“ vedomia a odpovedajú im etické (morálne) city.

Podobne je to s ďalšou funkciou. Kým myslenie s fantáziou v aktívnejšom vzťahu za predpokladu pamäti s dominantnou úlohou racionálneho momentu utvárajú poznávaciu funkciu a „zmysel“ vedomia, pri dominantnej úlohe emocionálneho momentu utvárajú intelektuálnu funkciu a „zmysel“ vedomia, ktorým odpovedajú intelektuálne city.

Aktívnejšia interakcia pamäti s fantáziou za predpokladu myslenia je prevažne emocionálneho charakteru. V primárnom určení utvára základnú emocionálnu funkciu a „zmysel“ vedomia, ktorý implikuje jednoduché, zložité a nediferencované vyššie city, je ich jednotou. Keď racionálne funkcie vedomia dosiahnu určitú úroveň kvality, potom sa toto „len“ emocionálne transformuje do novej kvality vlastnej iba človeku, do kvality estetickej funkcie a „zmyslu“ vedomia. Z toho vyplýva, že estetická funkcia a „zmysel“ vedomia nie sú utvárané len vzájomnou interakciou základných zložiek vedomia (pamäti a fantázie za predpokladu myslenia), ale sú priamo podmienené aj určitou úrovňou a kvalitou racionálnych funkcií. Od ich úrovne a kvality je úmerne závislá úroveň a kvalita estetickej funkcie a „zmyslu“ vedomia, hoci racionálne je tu len púhym predpokladom a priamo ich neutvára.

Zložitosť estetického „zmyslu“ a estetickej funkcie vedomia je v tom, že kým ostatné funkcie a „zmysly“ vedomia (racionálne a emocionálne) sa z hľadiska fylogenézy aj ontogenézy formujú a rozvíjajú postupne, kde východiskom je základný emocionálny „zmysel“ a funkcia, estetická funkcia a „zmysel“ sa utvárajú posledné, keď ostatné funkcie a „zmysly“ už dosiahli určitú úroveň. To samo o sebe stavia estetický „zmysel“ a funkciu vedomia na vyšší vývinový a kvalitatívny stupeň s najväčšou intenzitou spredmetnenia „predmetne ľudského obsahu“ v porovnaní s ostatnými racionálnymi a emocionálnymi funkciami a „zmyslami“ vedomia. Je skutočne najľudskejšou funkciou a „zmyslom“ vedomia človeka, v ktorom dochádza k harmonickému zosúladeniu racionálnych a emocionálnych momentov do jednotného dialektického celku, ktorý takto nadobúda charakter krásna.

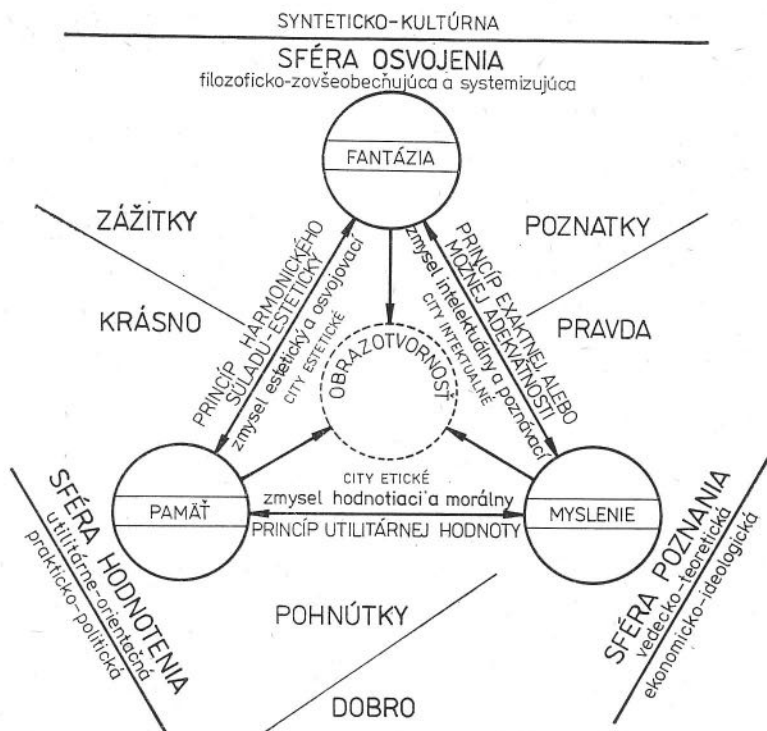
Z hľadiska uchovania človeka ako biologického organizmu sú estetická funkcia a „zmysel“ vedomia indiferentné, ale sú vlastné iba človeku, jeho ľudskej podstate. Ich zakrpatenie, nerozvinutosť, to znamená estetická necitlivosť, nevšímavosť človeka a neschopnosť estetickej činnosti ukazuje na to, že v človeku neboli rozvinuté jemu najvlastnejšie

Ľudské potencie, že človek sa nestal v plnohodnotnom význame človekom, že zostal len možnosťou pozastavenou kdesi na ceste medzi animálnym a ľudským. Estetický zmysel človeka a jeho úroveň ukazuje priamo na stupeň poľudštenia človeka. Integruje všetky ostatné princípy a funkcie vedomia, organizuje ich do harmonického súladu v procese obrazotvornej činnosti, a preto priamo ukazuje na stupeň harmonického rozvinutia bytostných síl človeka. Pokiaľ človek vo svojom správaní a konaní nevychádza len z utilitárneho princípu a názoru alebo len z princípu exaktnej či novej (teoretickej) adekvátnosti a hľadísk, ale z estetického princípu, a ak si ho osvojil, potom je jeho správanie a konanie objektívne spoločensky vysoko hodnotené a angažované, lebo sa usiluje o správanie a konanie, ktoré je svojou podstatou skutočne ľudské a krásne, odstraňuje všetko, čo je ľudskej prirodzenosti cudzie a svojou činnosťou pretvára svet okolo seba podľa zákonov krásy.

Každý človek označuje veci a javy za krásne alebo škaredé, páčia sa mu alebo nie. Ale kultivovaný estetický „zmysel“ na vysokej úrovni

VEDOMIE

základné zložky, princípy, zmysly a sféry

spoločenského vývinu predpokladá vysoký stupeň správnej hodnotovej orientácie s kvalitným systémom hodnôt, vysoký stupeň poznania — široký rozhľad, zásobu poznatkov, vysokú úroveň abstraktno-logického myslenia a bohatej fantázie, aby estetický „zmysel“ mohol integrovať a organizovať do harmonického súladu kvalitný materiál a sám dosahoval ľudskú kvalitu.

Princíp harmonického súladu sa realizuje už v základnej emocionálnej funkcii vedomia. So zmenou vedomia a vývinom jeho racionálnych a emocionálnych funkcií sa mení a vyvíja aj princíp harmonického súladu. Keď vedomie dosiahne určitú kvalitatívnu úroveň mení sa na princíp estetický. Ľudskej podstate človeka zodpovedá taká činnosť, pri ktorej uvedomele využíva estetický princíp, to znamená, že tvorí podľa zákonov krásy čiže univerzálne, poznávaním a aplikáciou inherentných mier všetkých species. Takáto činnosť ukazuje nielen na harmonickú osobnosť, ale aj na kultúrnu, univerzálnu a harmonicky rozvinutú spoločnosť.

Taký je skutočný význam a úloha estetična pre človeka a spoločnosť z hľadiska ľudského bytia a z hľadiska miesta a úlohy estetického „zmyslu“ vo vedomí človeka. Podobnosť funkcií a zmyslov vedomia s formotvornými princípmi a sférami kultúry má teda spoločného menovateľa bez toho, aby ich bolo možné stotožniť alebo zameniť. Zložitosť problémov a ich rozsah by si vyžadoval podrobnejšiu analýzu a zdôvodnenie, ale v našom prípade išlo len o upozornenie na niektoré filozofické otázky estetiky a ich stručné sformulovanie s možnými východiskami ich riešenia.

LITERATÚRA

1. ARNOEDOV, A. I. a kol.: Základy marxisticko-leninskej teórie kultúry. Bratislava 1978.
2. BROŽÍK, V.: Marxistická teória hodnotenia. Bratislava 1976.
3. BROŽÍK, V.: O užitočnosti krásy. Bratislava 1978.
4. ENGELS, F.: Dialektika prírody. Bratislava 1963.
5. ENGELS, F.: Anti-Dühring. Bratislava 1976.
6. HAJKO, D.: Filozofia a socialistická kultúra. Bratislava 1979.
7. KAGAN, M. S.: Ľudská činnosť. Bratislava 1977.
8. KANT, I.: Základy metafyziky mravů. Praha 1976.
9. KANT, I.: Kritika soudnosti. Praha 1975.
10. Marxisticko-leninská estetika. Bratislava 1975.
11. Historický materializmus. Bratislava 1973.
12. LENIN, V. I.: Filozofické sešity. Zv. 38. Praha 1960.
13. LENIN, V. I.: Spisy 14. Bratislava 1958.
14. MARX, K.: Ekonomicko-filozofické zošity z roku 1844. In: Marx—Engels: Vybrané spisy I. Bratislava 1977.
15. RUBINŠTEJN, S. L.: Bytí a vědomí. Praha 1961.
16. RUBINŠTEJN, S. L.: Základy obecné psychologie. Praha 1967.
17. SIRÁČKY, A.: Teoretické a ideologické problémy rozvinutej socialistickej spoločnosti. In: Filozofia, Bratislava 1980, č. 2.
18. TUGARINOV, V. P.: Filozofia vedomia. Bratislava 1974.